

Н. В. Мартин,
Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

МІСЦЕ ОЦІННОСТІ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СЛОВА

Актуальність даної статті зумовлена значною увагою лінгвістів та дослідників у різних сферах наук, щодо дослідження значення слів, а також вираження категорії оцінки, яка реалізується у компоненті значення слова який називають оцінністю. Розглядаються типи та види оцінності у семантиці слова.

Також визначено місце оцінності у семантичній структурі слова та інші компоненти конотативного аспекту значення слова, які є засобом досягнення експресивності. Висвітлюються механізми утворення емоційно-оцінних одиниць та характер оцінних процесів.

Ключові слова: оцінність, компонент слова, емоційно-оцінні одиниці, експресивність слова

Актуальность данной статьи обусловлена большим вниманием лингвистов и исследователей в разных отделениях наук, относительно исследования значения слов, а также выражение категории оценки которая реализуется в составе значения слова под названием оценок. Рассматриваются типы и виды оценок в семантике слова.

Также определено место оценок в семантической структуре слова и другие компоненты конотативного аспекта значения слова, которые являются способом достижения экспрессивности. Отображаются механизмы образования эмоционально-оценных единиц и характер оценных процессов.

Ключевые слова: оценок, компонент слова, эмоционально-оценные единицы, экспрессивность слова

The urgency of the present article is determined by great attention of linguists and investigators in different fields of studies, as to the investigation of word meanings, category of estimate expression which is realized in word component called estimation. Types and kinds of estimation in word meaning are being considered.

Also the place of estimation in semantic structure of the word and other components of connotative aspect of the word which are the means to achieve expression are being examined. Mechanisms of emotional-estimative units and the character of estimative processes are being elucidated.

Key words: estimation, word component, emotional-estimative units, word expression

У лінгвістиці значна увага надається семантичній структурі слова, виявленню типів значення слова та критерії їх розмежування шляхом зміни та розвитку значення слова. Лексичне значення слова відображає та закріплює у свідомості уявлення про предмет, якість, процес, суть. Е. Г. Белявська, вважає, що лексичне значення слова – це система яка складається з елементів різного ступеня складності, які виступають у нерозривній єдності і можуть визначатися семантично, прагматично та синтаксично [3].

Дослідження значення слів призводить до виділення прямого та переносного значення слова. При метафоричному перенесенні будь-який образ так чи інакше асоціюється у свідомості людей з попереднім значенням слова та визначається як внутрішня форма. Внутрішня форма є ніби як «міст» який дозволяє з'єднати денотативний та конотативний аспекти значення. Слідом за цим, внутрішня форма як уявлення асоціації-образу являє собою мотив для реалізації таких конотативних компонентів як емоційність, оцінність, інтенсивність та стилістичний компонент.

Емоційність відображає емоційні переживання суб'єкта конкретного значення, оцінність – позитивну чи негативну оцінку об'єкта чи явища, інтенсивність – рівень виявлення дії чи ознаки, стилістичний компонент – відношення слова до конкретної сфери спілкування. Сприймаючи явища дійсності людина виражає своє не нейтральне відношення до неї через оцінку: «гарний» – «поганий», «добре» – «задовільно». Виражаючи себе мовними засобами оцінка реалізується у компоненті значення слова який називають оцінністю.

Слідом за Н. А. Лукьянвою можна стверджувати, що існує два типи оцінності: раціональна (інтелектуальна) – оцінка навколишнього середовища (суб'єктів, предметів, явищ) та емоційна – оцінка, яка виникла через людську психологію. Емоційна оцінка є результатом актуалізації оцінних сем конотативного аспекту значення слова. Питання про взаємовідношення оцінності, емоційності, інтенсивності та стилістичного компонента у структурі значення слова постало перед лексикологами досить давно. Дані компонента інтегровані у структурі конотативного аспекта значення слова, проте кожен з них має свою характерну відмінність.

Оцінність поруч з іншими компонентами конотативного аспекту значення слова є засобом досягнення експресивності слова. Під експресивністю мається на увазі «сукупність семантично-стилістичних ознак одиниці мовлення, які забезпечують її здатність виступати у комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження відношення мовця до змісту чи адресату мовлення» [7]. Експресивність у структурі значення слова можна вважати компонентом прагматичного аспекту значення слова, так як вона виникає у результаті відбору та використання слів лише у процесі спілкування. Прагматика включає у свою сферу як засоби взаємодії, яка викликає емоційні реакції у адресата, що характеризує експресивність так і всі засоби які пов'язані з мовною діяльністю. Конотативний аспект значення слова тісно пов'язаний з прагматичним аспектом, так як вони разом характеризують комунікативну ситуацію учасників спілкування та їх відношення до об'єкту.

Емоції відображені у структурі значення слова у компоненті називають емоційністю. На думку М. С. Ретунської, емоційність являє собою мовне відображення емоцій засобами різного рівня мови, у тому числі лексичного, який не тільки пов'язаний з вираженням емоційно-оцінного відношення, але і направлений на створення у слухача емоційного резонанса [8, с. 10].

М. С. Ретунська вказує на те, що оцінна лексика у своєму значенні містить інформацію про емоційне відношення до позначуваного предмета чи явища. Під емоційно-оцінною інформацією розуміють оцінку на-

вколишньої дійсності, яка представляється в якості позитивної емоційної оцінки та її модифікації(схвалення, ніжного відношення, захоплення), та негативної емоційної оцінки та її модифікації(несхвалення, недбалості, презирства та легкої насмішки [8, с. 10]. Оцінність є обов'язковим елементом емоційності. Оцінка людиною деякого предмету чи явища часто базується на емоційних переживаннях, проте емоційність не завжди є необхідним елементом оцінності: одне і теж слово у різних мовленнєвих ситуаціях здатне виражати не тільки емоції але емоції та оцінку одночасно.

Метафора є універсальним механізмом в утворенні емоційно-оцінних одиниць [6, с. 20-32]. У семантичній структурі метафори наявність позитивної чи негативної оцінності завжди свідчить про присутність емоційності. У метафорі зустрічаємо не тільки різні уявлення про інформацію оцінки але і вираження почуття-відношення, свідомих емоцій, наприклад, презирства, необачності чи навпаки, поваги, захоплення і т. п., а також стилістичне забарвлення. Інтеграція оцінності та емоційності у семантиці метафори робить метафору експресивним засобом. Оцінність метафори реалізує оцінне відношення мовного колективу до співвіднесеного з метафорою поняття чи предмета по прикладу «добре / погано» у діапазоні шкали від «дуже добре» до «дуже погано». Загалом можна стверджувати, що «добре» це те, що сприяє задоволенню потреб індивіда, колективу та людства включаючи естетичні та моральні потреби, що являється сприятливим у моральному та фізичному відношенні, а «поганим» є те недосконале та помилкове, що приносить незадовільне людині та колективу та знаходиться у суперечці з естетичними та морально-етичними нормами.

Характер оцінних процесів базується та протиставленні інтуїтивно свідомих позитивних та негативних якостей типу «добре / погано». Характер оцінки зосереджений в основі пізнання людиною навколишньої дійсності, оскільки оцінка визначає цінність того чи іншого предмету, дії чи ознаки у картині світу даного суспільства. Оцінні ознаки розділені лінією норми. У позитивній частині зосереджується присутність деякої характеристики по відношенню до норми, яка розглядається як позитивна, а у негативній частині ознаки негативної норми. Норма припускає рівновагу ознак, які знаходяться на шкалі, і співвідносяться із стереотипними уявленнями про середню кількість ознак, якими повинен володіти об'єкт [2, с. 3-11]. Норма являє собою, у кожному конкретному акті оцінки відображення складної взаємодії загальнолюдської системи цінностей, цінностей системи самого автора оцінки та ціннісних систем тих соціальних груп(регіональних, вікових, професійних, релігійних та ін.) з якими взаємодіє автор. Відхилення від норми впливають на негативні ознаки оцінки. Ознаки оцінки, які визначають суть аксіологічних предикатів «добрий / поганий», відображені у семантиці початкового значення слова та актуалізовані у семантиці метафори.

У більшості сучасних європейських культур переважають слова з негативними оцінними ознаками [5]. Психологічне тлумачення причин подібної асиметрії може заключатися у тому, що негативні сторони буття сприймаються людиною набагато «гостріше» ніж позитивні фактори, які розглядаються як природні, звичайні і по тій причині менш емоційні [9, с. 37-41]. В. Н. Телія зазначає, що людська мораль здатна більш до тавра сорому, ніж «підносити до неба». Не виключено, що саме біблійна культура сприяла такому стану речей, як зазначено: «*Не створи собі ідола*» [11, с. 60]. Оцінність у семантиці слова розрізняють за типом – і видом. Як вже зазначалося раніше, за видом оцінність може бути нульовою(нейтральною), позитивною(меліоративною) та негативною(пейоративною). За типом оцінність може бути раціональною та емоційною. Н. А. Лукьянова стверджує, що «кордон між ними умовний, як умовний і відносний кордон між інтелектуальною та чутливою діяльністю людського пізнання». На думку Е. С. Азнаурової раціональна оцінність базується на інформації про об'єктивно притаманних об'єкту оцінки якостях про їх співвідношення до деяких норм [1, с. 115]. Раціональна оцінність, таким чином, відноситься до зони норми і є нейтральною.

За Е. М. Вольф прийнято вважати, що раціональна оцінність входить у денотативний аспект значення слова, а емоційна оцінність входить у конотативний аспект значення слова [4, с. 276]. Визначення знаку оцінки у структурі акту оцінки зумовлюється контекстною чи ситуативною актуалізацією оцінних ознак слова, яка має на увазі семантичну взаємодію слова і висловлювання. Оцінність в одному випадку входить у семантику структури акту оцінки одиниць, а в інших випадках може вважатися їх потенційним компонентом. З іншого боку семантика слова часто визначає прийнятний знак оцінки. Наприклад: clever «розумний», admirable «чудовий», charming «чарівний», honest «чесний», diligent «належний»(позитивний знак оцінки); disgustful «огидний», dirty «непрстойний», awful «жахливий» та ін. (негативний знак оцінки). Дані оцінні приклади відіграють важливу роль в акті оцінки, оскільки дозволяють ідентифікувати знак оцінки лексичних одиниць, у тому числі метафор. Наприклад: dirty dog «підла людина» але clever dog «молодчина»; grave owl «незадоволена людина» але solemn owl «мудра людина».

Дослідження структури акту оцінки пропонує врахування людського фактору, оскільки суб'єкт оцінки завжди є людина як мовна особистість, а об'єктом оцінки є сама людина. Позначення відношення до людини, його фізичним та психічним якостям було б притаманно людському спілкуванню, ніж висловлюванню відношення до предметів. Своєрідність оцінки проявляється у формі антропометричності, тобто «у такому порівнянні об'єкта оцінки та ідеалу, у якому на перший план виходять якості, які надаються людині цього ідеалу. В. Н. Телія визначає антропометричність як «здатність усвідомити одну сутність так ніби вона була би подібною до іншої, а це означає співвіднести з людським розміром знань та уявлень, разом з тим – і з системою національно-культурних цінностей та стереотипів» іншими словами «усвідомлення людини себе як міру усіх речей» [11, с. 40]. Таким чином антропометричний підхід ставить у центр уваги людину, яка характеризується у соціальному, емоційному, прагматичному та інших аспектах. Людина оцінює себе та навколишнє середовище у рамках свого тезаурусу при чому метафора є необхідним засобом.

Таким чином оцінність як мовна категорія, що спирається у своїй семантиці на аксіологічну категорію оцінки, з формального боку являє собою вираження за допомогою різнорівневих мовних засобів узагальне-

ного інваріантного значення схвалення/несхвалення кого-небудь або чого-небудь. Також, статус оцінності можна визначити як закріплені в мовних одиницях загальні поняття про добро та зло, які використовуються у процесі пізнавальної активності людини, віддзеркалюють найбільш суттєві зв'язки об'єктивної реальності й виражають ціннісне ставлення індивіда до навколишнього світу.

Література:

1. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : ФАН, 1973. – 402 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 336 с.
3. Беляевская Е. Г. Семантика слова: Учебн. Пособие / Е. Г. Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. / Е. М. Вольф – М. : Наука, 1985. – 232 с.
5. Гридин В. Н. Экспрессивность // Лингвистический энциклопедический словарь. / В. Н. Гридин. – 1990. – 685 с. – С. 591.
6. Кошель Г. Г. Оценочные предикатные номинации в современном английском языке (на материале дерогативных наименований лица) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / Г. Г. Кошель. – М., 1980. – 27 с.
7. Лукьянова Н. А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск, 1976. – Вып. 5. – С. 20–32.
8. Ретунская М. С. Условия формирования оценочных номинаций в процессе коммуникации // Весник Харьковского университета. / М. С. Ретунская. – Харьков, 1987. – С. 37–41.
9. Рубцов Н. Н. Символ в искусстве жизни : Философские размышления. / Н. Н. Рубцов. – М. : Наука, 1991. – 176 с.
10. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). / О. О. Селіванова – К., 1999.
11. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – С. 36–66.